

RİSK ÇAĞI VE GENÇLER

RİSK ÇAĞI VE GENÇLER

Prof. Dr. Şengül Hablemitoğlu

Uzm. Filiz Yıldırım

Genel Yayın Nu.: 12
Sertifika Nu.: 12131
ISBN: 978-605-4160-13-6
1. Basım, Mayıs 2009

RİSK ÇAĞI VE GENÇLER

© Copyright 2009, EFLATUN YAYINEVİ

Bu kitabın bütün hakları Eflatun Yayınevi'ne aittir. Yayınevinin izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Sayfa Tasarımı

Türkan Sarı

Kapak Tasarımı

Meryem Kocabay

Baskı ve Cilt

Reproton Ltd. Şti.

EFLATUN YAYINEVİ
Gazi Mustafa Kemal Bulvarı
118/3-4 Maltepe/ANKARA
Tel: (0 312) 232 00 36-232 00 86
GSM: 0 541 232 00 96
www.eflatunyayinevi.com

YAZARLAR HAKKINDA

Prof. Dr. Şengül Hablemitoğlu, 1965 yılında Ankara’da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara’da tamamladı. 1986 yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi’nden mezun oldu. 1989 yılında yüksek lisansını, 1996 yılında doktorasını Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü’nde tamamladı.

1997 yılında Türkiye Bilimler Akademisi Sosyal Bilimlerde Doktora Sonrası Yurtdışı Araştırma Bursu ile gittiği ABD’de Purdue Üniversitesi Kadın Çalışmaları Programı’nda misafir öğretim üyesi olarak araştırmalar yaptı. 1998’de Üniversite Doçenti, 2005 yılında Profesör unvanını aldı. 2001-2007 yılları arasında Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu’nda Müdür Yardımcısı olarak görev yaptı, aynı zamanda Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü’nde öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürdü. Mayıs 2008’de Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölüm Başkanlığı’na atandı. Hablemitoğlu’nun temel bilim alanına ilişkin çalışmalarının yanı sıra küreselleşme, aile çalışmaları, toplumsal cinsiyet/kadın çalışmaları, yaşlılık sosyolojisi, gençlik/ergenlik sosyal-psikolojisi alanlarında ulusal ve uluslararası bilimsel dergilerde yayınlanmış makale ve araştırmaları bulunmakta, ana bilim dalı kapsamında yüksek lisans ve doktora tezlerini yönetmektedir. Ayrıca çeşitli ulusal ve uluslararası konferans, panel, kongre ve sempozyumlara katılan Hablemitoğlu, yurt içinde ve yurt dışında çok sayıda konferans vermiş, çalışma ziyaretleri yapmış ve kitaplar yayınlamıştır. Halen Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığı ve Sosyal Hizmet Bölüm Başkanlığı görevlerini sürdüren Hablemitoğlu, Dr. Necip Hablemitoğlu’nun eşi, Kaniye ve Uyvar’ın annesidir.

Uzm. Filiz Yıldırım, 1981 yılında Tokat-Turhal’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Turhal’da, lise öğrenimini Trabzon’da tamamladı. 2004 yılında Hacettepe Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu’ndan, 2005 yılında Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi’nden mezun oldu. 2007 yılında Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Aile ve Tüketici Bilimleri Anabilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimini tamamlayarak, Prof. Dr. Şengül Hablemitoğlu danışmanlığında aynı anabilim dalında doktora eğitimine başladı. Bu arada mesleki deneyimini artırmak amacıyla çeşitli özel kuruluşlarda idari görevlerde bulundu. 2006-2007 eğitim-öğretim yılında Ankara Üniversitesi Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü’nde Kurum Destek Hizmetleri, Alan Çalışması ve Atölye Çalışması derslerini yürüten Filiz Yıldırım, 2007-2008 eğitim-öğretim yılında da aynı bölümde Alan Çalışması ve Atölye Çalışması derslerini yürütmeyi sürdürdü. Temel bilim alanına ilişkin yayınlanmış makale ve araştırmaları bulunan Yıldırım, halen bilimsel çalışmalarını sürdürmekte, Prof. Dr. Şengül Hablemitoğlu ile birlikte bir TÜBİTAK projesinde “proje asistanı” olarak çalışmakta ve Ankara Üniversitesi Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü’nde çeşitli lisans derslerini misafir öğretim elemanı olarak yürütmektedir.

İÇİNDEKİLER

YAZARLAR HAKKINDA	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
ŞEKİLLER LİSTESİ	XI
TABLOLAR LİSTESİ.....	XIII
ÖN SÖZ.....	XV

GİRİŞ.....	1
RİSK TANIMLARI	2
RİSK KURAMLARI.....	5
Bilişsel Süreçlere Dayalı Kuram.....	5
Sosyal Öğrenme Sürecine Dayalı Kuram.....	5
Sosyal Bağlanma ve Geleneksel Bağlanma Kuramı.....	6
Bireysel Özelliklerin (Kişisel Eğilimlerin) Etkilerine Dayanan Kuramlar	7
Bütünleştirici Kuramlar.....	7
RİSK ÇEŞİTLERİ	8
Ekonomik Risk	8
Sosyal Risk	9
Psikolojik Risk.....	10
Fiziksel Risk.....	11
İşlevsel/Performans Risk	13
RİSK ALGILAMA	17
RİSK ALGILAMA VE GENÇLİK DÖNEMİ.....	19

Genç Yetişkinlik ve Bilişsel Gelişim.....	24
Genç Yetişkinlikte Sosyal-Duygusal Gelişim.....	26
Biyolojik Süreçler	27
Psiko-Sosyal Süreçler	28
Toplumsal Etkiler	29
Genç Yetişkinlikte Sosyal Gelişim.....	31
RİSK ALGILAMA VE TOPLUMSAL CİNSİYET ETKİSİ	36
ALAN ARAŞTIRMASI.....	39
ÖRNEKLEME YÖNTEMİ VE ÖRNEK SEÇİMİ	39
ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI	40
VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ VE ARAÇLARI	40
Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri.....	48
VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	65
ARAŞTIRMA BULGULARI VE BULGULARI	
DESTEKLEYEN DİĞER ARAŞTIRMALAR	67
ARAŞTIRMAYA KATILAN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ İLE İLGİLİ SOSYO-DEMOGRAFİK BİLGİLER	69
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN RİSK ALGISI VE TOPLUMSAL CİNSİYET DEĞİŞKENİNE GÖRE İRDELENMESİ.....	72
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞAMDAKİ RİSK ÇEŞİTLERİNİ ALGILAMALARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET DEĞİŞKENİNE GÖRE İRDELENMESİ.....	78
Ekonomik Risk	78
Sosyal Risk	85
Bireysel Kaynaklı Sosyal Risk	85
Aile Kaynaklı Sosyal Risk.....	91
Toplumsal Kaynaklı Sosyal Risk	97

Psikolojik Risk.....	103
Fiziksel Risk	107
İşlevsel / Performans Risk.....	114
RİSK ALGISI VE RİSK ÇEŞİTLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET DEĞİŞKENİNE GÖRE İRDELENMESİ.....	124
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	128
KAYNAKÇA.....	133
EK 1. SORU FORMU: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞAMDAKİ RİSKLERİ ALGILAMALARI ÜZERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET ETKİSİNİN İNCELENMESİ	143
1. BİREYİ TANITICI BİLGİLER.....	143
2. RİSK ALGISI	144
3. EKONOMİK RİSK	146
4. SOSYAL RİSK.....	148
4.1 Bireysel kaynaklı sosyal risk	148
4.2 Aile kaynaklı sosyal risk	149
4.3 Toplumsal kaynaklı sosyal risk.....	150
5. PSİKOLOJİK RİSK	151
6. FİZİKSEL RİSK.....	152
7. İŞLEVSEL / PERFORMANS RİSK	153
İNDEKS	155

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Ergenlik döneminde risk ve riskten korunmaya ilişkin ekolojik model	15
Şekil 2. Risk çeşitleri ile ilgili kavramsal çerçeve.....	16
Şekil 3. Genç yetişkinliğe geçişin sosyal kapital bağlamında gelişimsel boyutu	20
Şekil 4. Ros ve çağdaşları (1999)'nın basitleştirilmiş değerler döngüsü (Circumplex)	35
Şekil 5. Araştırma sonuçlarına göre toplumsal cinsiyet, risk algısı ve risk çeşitlerinin algılanması.....	131

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Araştırmanın hipotezleri.....	41
Tablo 2. Araştırmada referans alınan ölçekler ve içerikleri.....	47
Tablo 3. Risk algısı ölçeğinde yer alan ve ölçekten çıkarılan cümlelerin faktör analizi ve madde analizi sonuçları	50
Tablo 4. Ekonomik risk ölçeğinde yer alan ve ölçekten çıkarılan cümlelerin faktör analizi ve madde analizi sonuçları	52
Tablo 5. Sosyal risk ölçeğinde yer alan ve ölçekten çıkarılan cümlelerin faktör analizi ve madde analizi sonuçları	55
Tablo 6. Psikolojik risk ölçeğinde yer alan ve ölçekten çıkarılan cümlelerin faktör analizi ve madde analizi sonuçları	59
Tablo 7. Fiziksel risk ölçeğinde yer alan ve ölçekten çıkarılan cümlelerin faktör analizi ve madde analizi sonuçları	61
Tablo 8. İşlevsel/performans risk ölçeğinde yer alan ve ölçekten çıkarılan cümlelerin faktör analizi ve madde analizi sonuçları.....	63
Tablo 9. Araştırmada kullanılan ölçekleri betimleyen istatistikler.....	65
Tablo 10. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyete göre dağılımı.....	69
Tablo 11. Üniversite öğrencilerinin yaş grubu ve toplumsal cinsiyet değişkenine göre dağılımı	69
Tablo 12. Üniversite öğrencilerinin barınma durumu ve toplumsal cinsiyet değişkenine göre dağılımı	70
Tablo 13. Üniversite öğrencilerinin üniversite eğitimi amacıyla geldikleri yerler ve toplumsal cinsiyet değişkenine göre dağılımı	71
Tablo 14. Üniversite öğrencilerinin ekonomik durumları ile ilgili değerlendirmeleri ve toplumsal cinsiyet değişkenine göre dağılımı.....	71

Tablo 15. Üniversite öğrencilerinin gelir kaynakları ve toplumsal cinsiyet değişkenine göre dağılımı	72
Tablo 16. Toplumsal cinsiyet değişkenine göre risk algısına ilişkin yorumların puan ortalamaları ve t testi sonuçları	73
Tablo 17. Toplumsal cinsiyet değişkenine göre ekonomik riske ilişkin puan ortalamaları ve t testi sonuçları.....	80
Tablo 18. Toplumsal cinsiyet değişkenine göre sosyal riske ilişkin puan ortalamaları ve t testi sonuçları.....	87
Tablo 18. Toplumsal cinsiyet değişkenine göre sosyal riske ilişkin puan ortalamaları ve t testi sonuçları (Devamı)	92
Tablo 18. Toplumsal cinsiyet değişkenine göre sosyal riske ilişkin puan ortalamaları ve t testi sonuçları (Devamı)	99
Tablo 19. Toplumsal cinsiyet değişkenine göre psikolojik riske ilişkin puan ortalamaları ve t testi sonuçları.....	104
Tablo 20. Toplumsal cinsiyet değişkenine göre fiziksel riske ilişkin puan ortalamaları ve t testi sonuçları.....	109
Tablo 21. Toplumsal cinsiyet değişkenine göre işlevsel/performans riske ilişkin puan ortalamaları ve t testi sonuçları	115
Tablo 22. Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet değişkenine göre risk algısı ve risk çeşitlerine ilişkin değerlendirmelerinin puan ortalamaları ve t testi sonuçları.....	122
Tablo 23. Toplumsal cinsiyet değişkenine göre risk algısı ve risk çeşitleri arasındaki ilişki ile Pearson korelasyon analizi sonuçları	126

ÖN SÖZ

Günümüzde insanların neleri risk olarak algıladıkları düşünüldüğünde henüz bunda bir uzlaşıya varamasak da, bilim riskin ve riskli davranışların tanımını çoktan yapmış durumda. Özellikle psikoloji bilimi her insanın içinde var olan bir ölüm arzusuna dayandırır riskli davranışları seçmenin nedenini. Ancak bu ne kadar sağlıklıdır tartışılabilir. Hatta biraz abartı ile ifade edilecek olursa, risk alma, riskli davranışları seçme ölümle kovalamaca oynamanın heyecan verici olmasına bağlanmaktadır.

Hepimiz yaşamımızın özellikle gençlik yıllarında, sonucu ile hiç ilgilenmeden “en azından bir kez şansımı denemeliyim” demişizdir. Çünkü gençlik yıllarında bu bakış açısına açık olmak, bu eğilime kapılmak daha da kolaydır. Kontrolsüz risk almak için başka hiçbir şeye ihtiyaç yoktur, genç olmak yeterlidir. “*Gençler bilebilseydi, yaşlılar yapabilseydi*” sözü de bu açıdan anlamlıdır. Hele bir de gençlikte işin içine meydan okuma da girince, gençlerin neden riskli davranışlara yöneldikleri daha iyi anlaşılabilir.

Gençler büyüüklerini göstermek, birbirlerine üstünlük mesajı vermek, ana kuzusu damgası yememek, akranları arasında farklı algılanmamak gibi kendilerini zorunlu hissettikleri durumlarda da risk alarak, riskli davranışlara yönelirler. Burada önemli olan alınan risk yaşamsal bir tehdit taşımadığında, bundan bir öğrenme deneyimi ile sıyrılabilmeyi başarabilmektir.

Günümüzde gençlerin geçmişe kıyasla daha kolay ya da daha fazla düşünerek risk alıp almadıklarını, neleri risk ve riskli davranış olarak algıladıklarını belirlemek, hemen söylemek giderek güçleşmektedir. Yaşamın kendisi risk taşır hale gelmiştir. Çoğumuz içinde yaşadığımız

çağda, sokağa çıkmayı, trafikte olmayı, kentlerin merkezlerinde yaşamayı, vb. pek çok durumu riskli bulmaya, risk olarak algılamaya başladık. Yetişkinler için risk algısında böyle bir değişim yaşanırken, gençler için sigara içerken ilettiklerini düşündükleri büyüme mesajının yanı sıra, yakalanma heyecanı ile bu riski almanın ötesinde bugün yeni risk algıları gündeme gelmiştir. Günümüzün gençleri için, şimdilerde başka heyecanlı riskler söz konusudur. Gençlerin çalışmadan başarmanın yollarını bulmaya, kolay köşe dönmeye, hemen ünlü olmaya ve çok para kazanmaya, cinsel olarak çekici olmaya dayalı yeni dünya düzeni değerlerinin şekillendirdiği riskleri algıladıkları, bu amaçlar için riskli davranışlara yöneldikleri söylenmekte; geçmişin, politik inançları için risklere giren, bunun için ölümü göze alan gençlerinin yerini günümüzün apolitik gençliğinin aldığı vurgulanmaktadır.

Gerçekten de böyle midir? Bu sorunun yanıtlarının aranması günümüz gençlerinin risk algılama ve riskli davranışlara yaklaşımlarının belirlenmesi ile mümkündür. Ancak bu konuda yoğunluğu Batıda gerçekleştirilen, sınırlı sayıda çalışma yürütülebilmektedir. Bu bakış açısı ile planlanan bir alan araştırmasının verilerinin istatistik olarak yorumlanmasına dayandırılarak hazırlanan bu kitap, risk kavramına çeşitli kuramların perspektifinden açıklık getirmeye çalışmanın yanı sıra, üniversite gençliğinin güncel risk algısını, risklere yaklaşımını belirli sayıda örnek üzerinden derlenen sayısal verilerle ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu amaçla Uzm. Filiz Yıldırım'ın yüksek lisans tezi olarak planladığımız elinizdeki bu çalışma, tarafımızdan genişletilerek ve içeriği zenginleştirilerek okuyucuya, alanda çalışan araştırmacılara ve ilgi alanı bu konu olan profesyonellere referans olabilecek bir yapı kazandırılarak sunulmaktadır. Amacımız bu alandaki önemli bir eksikliğe dikkati çekmek ve konuya ilişkin dikkat çekici bir başlangıç yapabilmektir.

Prof. Dr. Şengül Hablemitoğlu

Nisan 2009, Ankara

GİRİŞ

İçinde yaşadığımız 21. yüzyılın başlangıcında yeni çağın bilgi çağı, yeni toplumun da bilgi toplumu olması gerçeğinden hareketle, toplum yapısının bütün sosyal kurumları ile bilgi ve iletişim temelli yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Politik söylemiyle “çağı yakalamak” ya da “çağ atlamak” ancak, öncelikle eğitim başta olmak üzere, toplumun yeni çağın değer ve gereklerine göre kökten yeniden kurumlaşmasıyla mümkün olabilecektir. Özellikle genç bir nüfusa sahip olan ve endüstri devrimi sürecinin içinde yer alamamış, dolayısıyla endüstrileşme sürecinde olan Türkiye için, çağ atlamak ya da geleceği yakalamak, genç nüfusun yeterli ve yetkin olarak yetiştirilmesiyle gerçekleşecektir ⁽¹⁾. Bugün gelişim psikolojisi perspektifinde gençlerin riskli davranışları ile ilgili araştırmalar, önceki araştırmalara göre daha karmaşık ve geniş kapsamlı yapılmaktadır. Geçmişin araştırma geleneğindeki davranışların özet olarak açıklanması alışkanlığının aşılması, bugün için ulaşılan önemli bir başarıdır. Bugün görülmektedir ki, pek çok disiplinin de işbirliğiyle daha geniş ve kavramsal bir çerçeve sunulmaktadır. Bu disiplinlerarası çerçeve ile çocukluktan genç yetişkinliğe geçiş olarak gençlerin çeşitli ve değişen karakteristikleri daha iyi anlaşılabilir. Öyle ki, son 20 yıl içinde risk davranışları konusundaki hızlı bilgi akışı bu konunun örneğin, özsayı gibi sadece tek değişkenle; sosyal kapital gibi tek durumla; kişilik, çevre ya da genetik yapı gibi tek açıklama alanı ile ele alınmasının yeterli ve kolay olmayacağını göstermiştir ⁽²⁾.

- 1 Bayhan, V. 1997. Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- 2 Jessor, R. 1993. Succesfull Adolescent Development among Youth in High-Risk Settings, American Psychologist, 48, 117-126

Günümüzde bu gerçeklikten yola çıkan pek çok araştırma, çalışma ve proje ile gençlerin yaşamdaki riskleri algılamalarına ağırlık verildiği ve konunun ayrıntılı olarak ele alındığı özellikle dikkati çekerken, risk kavramı da pek çok boyutu ve içeriği ile tartışılmaktadır.

RİSK TANIMLARI

Türk Dil Kurumu'na göre risk, Latince kökenli bir kelimedir. İtalyanca **“risco”** kelimesinden gelir ve bir zarar ya da kayıp durumuna yol açabilecek herhangi bir olayın ortaya çıkma ihtimali olarak tanımlanmaktadır⁽³⁾. Riskin en genel özelliği herhangi bir olayın, durumun **nice-lik açısını dikkate almadan tehlike içerebileceği korkusu ile ilgili olmasıdır**. En yaygın tanıma göre risk, **“bireylerin yaşamdaki herhangi bir olay ya da durum ile ilgili tehlike etkisini deneyimleme olasılığıdır”**⁽⁴⁾. Yani **“olması arzu edilmeyen şeylerin gerçekleşme ihtimali”** olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımın iki boyutu vardır: Birincisi, istenmemesi olasılığı kapsamındaki **“ihtimal”** boyutu, ikincisi ise bu ihtimalin gerçekleşmesindeki **“sonuç”** boyutudur.

Diğer bir yaklaşıma göre risk, **olayların gerçekleşme olasılığı ile muhtemel sonuçlarının kombinasyonudur**. Aynı zamanda risk, **sonuç ve ihtimalin ürünü olan beklenen ya da beklenmeyen muhtemel durumlardan her biri** olarak da tanımlanır.

Risk, insan zihninde tehlikeye işaret eden endişe, korku içeren bir kavram olarak yer alır ve ileride ortaya çıkması beklenen, kesinlik taşımaya bile gerçekleşmesi muhtemel olayları belirtir. Dolayısıyla risk, arzulanan bir olayın meydana gelebilmesinin yanı sıra hem oluşma biçimi hem de sonuçları ile olaylara ait belirsizlik olarak açıklanır⁽⁵⁾.

3 Anonim. 1997. Türk Dil Kurumu Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.

4 Short, J.F. 1984. The Social Fabric at Risk: Toward The Social Transformation of Risk Analysis. American Sociological Review, 49; 711- 725

5 Willet, A.M. 1971. The Economic Theory of Risk and Insurance. Huebner Foundation Studies, New York.

Rosa (2003) da riski, *“sonucu önceden tahmin edilemeyen ve insana bazı değerlerinin tehlikede olduğunu düşündüren bir uyarı olarak gelişen olay ya da durum”* biçiminde tanımlar⁽⁶⁾. Risk istenmeyen bir olay ve tehlikeyi temsil etmenin yanında fırsatları da içerebilir. Dolayısıyla, risk ve fayda birbiriyle ilişkilidir⁽⁷⁾. Risk farklı durumlar için farklı sonuçlar ortaya koyabilir. Bireysel bir kaybın sonucu, bir başkası için kazanç olabilir, ki bu da kayıpların esasında göreceli ve bireyden bireye farklılık gösteren, içinde riski barındırsa da bir o kadar yarar içeren nesnel bir olgu olduğunu ifade eden bir durumdur.

Vertzberger (1998) riski, *“özel herhangi bir çevresel genel ortam içinde bireyin davranışlarının sonucu ile umutlarının/umduklarının gerçekleşmesi arasındaki durum”* olarak ele alır ve üç boyutta değerlendirir. Bu değerlendirmeyi; 1) sonucu istemek ya da istememek 2) sonuçlar ile ilgili olasılıklar ve 3) sonuçlar ile olasılıkların tutarlılık düzeyi biçiminde yapar⁽⁸⁾.

Bernstein (1996)’e göre bireylerin tüm kararlarına ve yaşamda karşılaştıkları olaylara yönelik cesaretli davranışları ile birlikte gelişen risk, modern yaşamın / modernizmin esası olan rasyonellikle ilişkilidir⁽⁹⁾.

Bernstein (1996) bunu ...*“gelecekte ne olabileceğini tanımlama, tahmin etme ve böylece muasır toplumların alternatifler arasında seçim yapabilme yeteneğidir. Riski yönetebilme kapasitesi ve risk alma, geleceğe yönelik karar alabilme ve özellikle daha iyi bir ekonomik sistem yönetimi için gösterilecek çabaların anahtar kelimesini oluşturur”* biçiminde açıklarken bir anlamda riskin algılan-

-
- 6 Rosa, E. 2003. The Logical Structure of the Social Amplification of Risk Framework (SARF): Metatheoretical Foundations and Policy Implications, In: The Social Amplification of Risk. Pidgeon N. K., Kasperson, R.E. and P., Slovic (eds), pp. 47-79. Cambridge: Cambridge University Press.
 - 7 Finucane, M.L., Alhakami, A.S., Slovic, P. and Johnson, S.M. 2000. The Affect Heuristic in Judgments of Risk and Benefits. Journal of Behavioral Decision Making, 13; 1-17.
 - 8 Vertzberger, Y.I. 1998. Risk Taking and Decisionmaking: Foreign Military Intervention Decisions. The American Political Science Review, 92 (4); 985-986.
 - 9 Bernstein, P. L. 1996. Against the Gods: The Remarkable Story of Risk. New York: John Wiley and Sons.

masının riskin yönetimini etkilediğine işaret eder⁽¹⁰⁾. Çünkü risk bireyden topluma genişleyerek çeşitlenir, değişir ve etkinleşir.

Bu tanımlamalarda da görüldüğü gibi, bireyin mevcut durumları değerlendirmesi ve söz konusu bütün durumlar içerisinde, tehlike oranı yüksek olduğu varsayılanı ya da riskli olarak algıladığını tercih etmesi ile gelişen riskli davranışlar, tehlikeyi göze alıp tehlikeye yönelme ya da yönelmeme ile ortaya çıkar ve sonucu bireyin bilişsel değerlendirmesi ile gerçekleşir⁽¹¹⁾. Bu noktada risk, herhangi bir durumda karşılaşılan sonuçlara bireylerin yüklediği anlamla ilişkilidir. Bunlar, risk alma davranışları konusundaki karar vermeyi sağlayan ilkelerin kombinasyonu için kullanılmaktadır. Bu kapsamda insanlar, risk konusunda farklı yaklaşımlar benimsemektedirler ki, bu *“risk oryantasyonu”*dur. Bu açıdan üç farklı risk alma tipi vardır. Bunlar;

- ✓ *“risk almayanlar”* *“risk avoiders”*; riske neden olabilecek faaliyetlerden sakınanlar
- ✓ *“riski küçümseyenler”* *“risk reducers”*; riskli olması nedeniyle yüksek risk faaliyetlerine katılanlar
- ✓ *“riskten yararlananlar”* *“risk optimisers”*; *yüksek riskin faydaya dönüştürülmesi için risk alanlar*⁽¹²⁾.

Risk alma davranışı, risk içeren ya da riske yakın olan durumlara gönüllü olarak katılımı ifade eder. Burada risk ile kastedilen, güvenilemeyen durum olmaktadır. Ancak riskli davranışlar, belirli durumların sonucu olabildiği gibi, belirli davranışlar yüksek derecedeki risklere de neden olmaktadır. Hatta bu davranışlar, ölüm, yaralanmalar, finansal kayıplar ve daha pek çok önemli risklere yol açmaktadır. Bu durumda sezgisel ve sistemik risk değerlendirmeleri arasında oldukça kesin unsurlar vardır⁽¹³⁾.

10 Bernstein, P, L. 1996. a.g.e

11 Tarkun, E. ve Aydın, B. 1996. Risk Alma Davranışı Ölçeği. 2. Ulusal Eğitim Sempozyumu Bildirgeleri, pp.161-170, İstanbul.

12 Llewellyn, D.J. Online: <http://www.risktaking.co.uk/concepts.htm>, Erişim Tarihi: 12.02.2005

13 Llewellyn, D.J. 2005. a.g.m

RISK KURAMLARI

Risk kuramları; bilişsel süreçlere, sosyal öğrenmeye, geleneksel değerlere bağlılık ve kişisel eğilimler ile tüm etkenlere bir arada vurgu yapan (bütünleştirici) teoriler olarak beş başlık altında belirlenebilir. Bunlar;

Bilişsel Süreçlere Dayalı Kuram

Bu kuram zihinsel süreçlere dayanır. Birey fayda-zarar hesabı yaparak riskli davranışın ne olduğuna karar vermektedir. Birey fayda beklentisi yüksekse davranışı gerçekleştirir, fayda beklentisi düşükse davranışı yerine getirmmez. Bilişsel süreçlere dayalı kuramı; karar alma, nedenli eylem ve planlı davranış olmak üzere üç temel yaklaşım/aşama ile biçimlenir. Her üç yaklaşım da zihinsel faaliyeti ve düşünme-değerlendirme sürecini içerir.

Sosyal Öğrenme Sürecine Dayalı Kuram

Burada özellikle rol modelleri öne çıkmaktadır. Birey; gözlem, taklit ya da onay beklentisine odaklanır, bilişsel süreçlerdeki kadar olmasa da davranışın bir biçimde fayda beklentisi ile gerçekleşmesi olasılığı vardır. Özellikle gençlerin ebeveyn ve arkadaş rol modellerinden davranışa ilişkin inançları edindikleri bilinmektedir.

Bu kurama ilişkin yaklaşım; bireyin çevresine ve bireylerarası ilişkilere, bir anlamda “sosyal kapital” olgusuna yöneliktir. Sosyal öğrenme kuramları bireyi, risk alma davranışı gösteren arkadaşları izleme, öğrenme ve taklit etme süreciyle açıklar. Ancak bu kuram, neden bazı bireylerin risk davranışı gösteren bireylere ilgi gösterdiği ve benimsediği, risk almayan diğerlerini çekici bulmadığı ve taklit etmediği konusunda yeterli açıklama getirememektedir⁽¹⁴⁾.

14 Petraitis, J., Flay, B.R. and Miller, T.Q. 1995. Reviewing Theories of Adolescent Substance Use: Organizing Pieces in The Puzzle. Psychological Bulletin, 117; 67-86.

Sosyal Bağlanma ve Geleneksel Bağlanma Kuramı

Hirshi (1969) tarafından sosyal bağ kuramı olarak ifade edilen bu kuram daha sonra Gibbons ve Krohn (1991) tarafından “sosyal kontrol teorisi” olarak tanımlanmıştır^{(15), (16)}.

Sosyal bağ kuramı her insanın kuralları/yasaları ihlal etme davranışının taşıdığı risk potansiyelini bilmesi; ancak toplumsal kontrol nedeni ile bu riski almak istememesi sonucunda topluma uyum sağladığı anlamına gelir. Reckless (1961) sosyal kontrol kuramında, iç ve dış koruma kavramlarını kullanmaktadır⁽¹⁷⁾. Dış koruma; bireyin okul, aile, din ve diğer sosyal gruplar gibi ilişkileri tarafından sağlanır. Bu gibi bağlar bireyleri sapan davranışlardan uzak tutmaktadır. İç koruma kavramı ise; benlik kontrolü, engelleme güdüsü, baş etme becerileri, içgörü gibi bireysel özelliklerin benliği yönlendirmesine işaret eder.

Hirshi (1969)’ye göre hem iç hem de dış koruma dört sosyal bağ ile gerçekleşir⁽¹⁸⁾. Bunlardan birincisi “bağlanma”dır; yani bireye yakın olan başka insanlarla arasındaki bağlılık riskli davranışı engeller ya da güdüler. İkincisi ise, bireyin verdiği kararlara uyması, taahhütlerini yerine getirmesi ya da uzlaşması olarak adlandırılır ve “geleneksel normlarla ilişkileri” ve “uzlaşma”yı açıklar (okula devam, işe girme vb.). Üçüncü bağ ise “katılım”dır; geleneksel faaliyetleri yerine getirmeyi ifade eder (ders çalışma, ev temizleme gibi işlere katılım). Son bağ ise “inançlar”dır. İnanç; bireyin topluma ait temel değerleri kabul etmesinin bireydeki göstergesidir. Ailesine, arkadaşlarına bağlı; okula devam eden, sorumluluk üstlenen ve toplumdaki genel değerlere inanan birey, risk almak istemez. Böylece iç ve dış koruma çoğunlukla kendiliğinden gerçekleşir.

15 Hirschi, T. 1969. Causes of Delinquency. Berkeley: University of California Press.

16 Gibbons, D.C. and Krohn, M.D. 1991. Delinquent Behavior. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

17 Reckless, W.C. 1961. The Crime Problem. New York: Appleton-Century-Crofts.

18 Hirschi, T. 1969. a.g.e